

”דברי סופרים” לרמב”ם

רבים נדרשו לשאלה: מה היתה כוונתו של הרמב”ם כשהוא טבע את המושג ”דברי סופרים”? קושי זה רק מתעצם בדברי הרמב”ם על קידושי כסף.

ב”משנה תורה” בתחילת הלכות אישות כותב הרמב”ם, כי קידושי כסף, שהם אחד מדרכי הקניין שבהם קונה הבעל את אשתו, הם מ”דברי סופרים”. וזה לשונו:

”וליקוחין אלו מצות עשה של תורה הם, ובאחד משלשה דברים האשה נקנית, בכסף או בשטר או בביאה, בביאה ובשטר מן התורה ובכסף מדברי סופרים, וליקוחין אלו הן הנקראין קידושין או אירוסין בכל מקום, ואשה שנקנית באחד משלשה דברים אלו היא הנקראת מקודשת או מאורסת”.

(הלכות אישות פ”א, ה”ב)

כל זה שונה מההבנה הפשוטה, שכל שלושת דרכי הקידושין באשה, כסף שטר וביאה, הם מדאורייתא. דינם של קידושי כסף נלמד מגזירה שווה ”קיחה קיחה” משדה עפרון, בתחילת מסכת קידושין, ולפי זה קידושי כסף דינם מהתורה (גזרה שווה שהיא אחת מ”ג דרכים שהתורה נדרשת בהם).

בבאור דברי הרמב”ם עומדות בפנינו שתי אפשרויות: האחת, שהמושג ”דברי סופרים” משמעו דין דרבנן כמו ההבנה הפשוטה של המושג, ואז נצטרך לבאר את פסק הרמב”ם בענין קידושי כסף. אפשרות שניה, שהמושג ”דברי סופרים” משמעו דין דאורייתא, כפי שמתבאר מדין קידושי כסף הנלמדים מ”קיחה קיחה”, ואז נצטרך לברר מדוע מכנה הרמב”ם דין דאורייתא כ”דברי סופרים” ולא דבר תורה כמקובל.

מובא בגמרא בכתובות

”משום פרוצות שרינן אשת איש לעלמא אם כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקינהו רבנן לקידושי מיניה אמר ליה רבינא לרב אשי תינת קדיש בכספא קדיש בביאה מאי איכא למימר שויוה רבנן לבעילתו בעילת זנות”.

(כתובות ג.)

הגמרא שואלת: האם בגלל חשש פרוצות נפקיע קידושין ונתיר אשת איש, עונה הגמרא: כל המקדש על דעת רבנן מקדש והפקיעו רבנן את הקידושין. על זה שאל רבינא את רב אשי, בקידושי כסף מובן מדוע רבנן יכולים להפקיע אבל בקידושי ביאה

כיצד הם יכולים להפקיע את הקידושין? ועונה הגמרא שחכמים השוו את בעילתו כבעילת זנות שאינה מקדשת.

מדברי רבינא נמצאנו למדים שישנו חילוק מהותי בין קידושי כסף לקידושי ביאה. בדבר חילוק זה נחלקו רש"י ורבותיו. לפי רש"י (ד"ה: "תינח") בקידושי כסף "נעקרים הקידושין כיון שעושה המעות מתנה מעיקרן", ואילו בקידושי ביאה, מסביר רש"י, שאם נפקיע למפרע את הקידושין, בגלל שכל המקדש על דעת חכמים מקדש "מה תהא על ביאתו"? מדברי רש"י משמע שאין הבדל מהותי בין קידושי כסף לקידושי ביאה ושניהם מדאורייתא, חוץ מבעיית הבעילה באיסור שנגרמת כתוצאה מהפקעת הקידושין מעיקרם. ואילו לרבותיו של רש"י קידושי כסף הם קידושין מדרבנן, וזה ע"פ הגמרא שמשמע ממנה שקידושי כסף ניתן לבטל, משום שהם מדרבנן, ואילו קידושי ביאה שהם מדאורייתא לא ניתן לבטל, ותשובת הגמרא שניתן לבטל את הקידושין ולומר שאין כאן קידושין כיון שהשוו את בעילתו כבעילת זנות.

אם כן, שיטת הרמב"ם שקידושי כסף הם מ"דברי סופרים" מזכירה את שיטת רבותיו של רש"י.

הבנת הרמב"ן - דרבנן

הרמב"ן בהשגותיו על הרמב"ם בספר המצוות התייחס לדברי הרמב"ם והבין מדבריו ש"דברי סופרים" משמעו דרבנן. וזה לשונו:

"והעיקר השני גזר בו הרב ז"ל, שאין כל מה שילמדו אותו באחד משלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהם או בריבוי, ראוי למנותו בכלל המצוות שנאמרו למשה מסיני ולקרותן מצוה דאורייתא. ולא יאמר גם כן שלא ימנה דבר מכל מה שסמכו אותו לאחת משלוש עשרה מידות הללו אבל אם יזכירו בגמרא בפירוש שהוא מדאורייתא ימנה אותו, ואם לא יזכירו זה בברור יגזור שהוא דרבנן".

(ס' המצוות שורש שני אות א')

מוכח מכאן, ש"דברי סופרים" לשיטת הרמב"ם ע"פ הבנת הרמב"ן הוא דין דרבנן, וממילא גם קידושי כסף הם דין מדרבנן.

וממשיך הרמב"ן בהשגותיו על הרמב"ם:

"ועכשיו אני חוזר לכלל הזה אשר אצל הרב שני, שכל דבר הנלמד במידות שהתורה נדרשת בהם יהיה מדרבנן, ואפילו היה מוציא משה רבינו ע"ה... ופליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה, שאם נאמר כי אין המידות הנדרשות מקובלת מסיני ולא נצטוינו לדרוש ולפרש בהן את התורה, א"כ הרי הן בלתי אמיתיות, והאמת היא פשטיה דקרא בלבד, לא הדבר הוא הנדרש, כמו

שהזכיר ממאמרם, אין מקרא יוצא מידי פשוטו. ועקרנו שורש קבלתנו בייג מידות שהתורה נדרשת בהם, ורוב התלמוד אשר יוסד בהן".

(שם, שם אות ג')

הרמב"ן מקשה על דברי הרמב"ם, שהרי אם ייג מידות הם ענפים של תרי"ג מצוות היה ראוי לקרותם דברי תורה.

בהתייחסו להבנת דברי הרמב"ם בקידושי כסף, הביא הרמב"ן את ההלכה בריש הלכות אישות וכתב:

"שאע"פ שמצא בגמרא: "בכסף מנלן? ומייתו לה כי יקח אין קיחה אלא בכסף, וכן הוא אומר "נתתי כסף השדה קח ממני" (גז"ש - קיחה קיחה)", גזר הרב שהוא מן הדברים נדרשים בהיקש שהם אצלו מדברי סופרים".

עוד האריך להקשות הרמב"ן על שיטתו, כיצד הנערה המאורסה בסקילה והרי לא היתה שם ביאה? ועוד:

"אמרו בביאור (בקידושין ה:): על קנין האשה בחופה שלא שנו אותה במשנה דקאמר שלוש תנן ארבע לא תנן דכתיבה בהדיה קתני (הכתובים בפרוש בתורה נשנו משנה הראשונה של מסכת קידושין) ולא כתיבה בהדיה לא קתני. ש"מ שהכסף, השטר והביאה כולם אצל תנא דמתניתין כתובים בהדיה הם".

מכח קושיות אלו ואחרות חולק הרמב"ן על שיטת הרמב"ם וטוען:

"שכל הנדרשים בתלמוד באחד משלוש עשרה מידות כולם דברי תורה, והם פירוש תורה שנאמרה למשה בסיני".

הבנת ה"מגילת אסתר" - דאורייתא

"המגילת אסתר" הביא דברי התשב"ץ בעל "זהר הרקיע", וז"ל:

"שהנה הוא כתב והוכיח בזה השורש, שגם זו היא כוונת הרב, שכל דבר הנלמד בייג מידות הוא מן התורה. ודינו כדין דברים המפורשים בתורה, רק שלא יבואו במנין תרי"ג מצוות. ולא קראם דרבנן, על היותו סובר כי יש להקל בהם כדברי תקנותיהם וגזרותיהם, אבל קראם דרבנן, מפני שהם פירשוהו לנו ולא בא בפירוש בתורה".

לפי דבריהם של ה"מגילת אסתר" והתשב"ץ דינים הנלמדים מייג מידות ובכללם גם קידושי כסף, הם דיני תורה לכל דבר, אלא שאינם מהווים חלק ממנין תרי"ג מצוות.

לפי זה נחלקו הרמב"ן וה"מגילת אסתר" בהבנת "דברי סופרים" בשיטת הרמב"ם, האם משמעו דרבנן או דאורייתא.

ר' אברהם בן הרמב"ם - הרמב"ם חזר בו

שיטה שלישית, היא שיטת רבי אברהם בנו של הרמב"ם, שכתב שחזר בו אביו, הרמב"ם, מדבריו והגיה את ההלכה ב"ד החזקה.
וכך כתב:

"כמדומה לנו, שקודם שתיקן אבא ומורי זצ"ל הלכה זו, העתיקו אותה, שכך היה סובר בתחילה שקידושי כסף דרבנן... ומכל מקום, נוסח דבריו המתוקנים בכתב, ידוע כך: "בכסף, או בשטר או בביאה שלושתן דין תורה".

(שו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם סימן מ"ד)

יתכן לומר כדברי ר' אברהם, שנוסחת הספרים שבידנו היא, מהדורה מוקדמת ולא מוגהת. וצריכים אנו להאמין לדברי בן הרמב"ם, שמן הסתם הסתכל בספרי אביו. וכן כתב הרב קאפח, שגם בכתבי יד תימניים גרסו כך.

לפי דברי ר' אברהם "דברי סופרים" - דרבנן הוא, וממילא קידושי כסף הנלמדים ב"ג מידות (גז"ש) אינם מדאורייתא.

הקושי בשיטתו זו של ר' אברהם בנו של הרמב"ם הוא, שהעולה מכלל דבריו של הרמב"ם בשורש השני, שכל לימוד מ"ג מידות הוא מדברי סופרים, ובוה שחזר בו הרמב"ם מענין קידושי כסף עדיין לא תרץ את הענין העקרוני שגז"ש היא מדרבנן וקידושי כסף נלמדו בגז"ש!

ניתן לתרץ, שבקידושי כסף היתה מסורת על הגז"ש, ולכן זו גז"ש דאורייתא. ולולא עדותו שראה שמחק אביו בכתב ידו, יתכן היה לומר שהוקשה לו הדבר, ובא לתרץ דברי אביו. מצינו כבר "שברא מזכה אבא" ומשנה בדבריו במקום שישנה קושיה.

עוד רמז ר' אברהם שתתכן כאן התפתחות בדעתו של הרמב"ם, ודעתו בעניין קידושי כסף השתנתה. ואכן, יש פעמים שדעתו של פוסק משתנה בערוב ימיו.

יתכן שיש מקום לאמירה הזו של שינויים בדעת הרמב"ם, שהרי גם בגרסאות הספרים המצויות בידנו ישנה סתירה לגבי קידושי שטר - מצד אחד "בספר המצוות" משמע שרק קידושי ביאה הן דאורייתא, ואילו קידושי שטר הן מדברי סופרים, ואילו ב"ד החזקה על פי גרסתנו, קידושי שטר הם דאורייתא. אם נקבל את דברי ר' אברהם בן הרמב"ם שהיו שינויים בדברי הרמב"ם, ניתן לתלות סתירה זו בנוסחים שונים שנכתבו בתקופות שונות. וקרוב הדבר לומר, שישנו נוסח חדש ובו תיקן הרמב"ם דבריו, וכתב שקידושי כסף הם דין תורה.

בתשובתו, ר' אברהם בן הרמב"ם מייחס את המקור לדברי הרמב"ם, שקידושי כסף הוא מ"דברי סופרים", לגמרא בכתובות. ומביאה שם הגמ' דמקשינן:

"מי איכא מידי דמדאורייתא לא הוי גיטא ומשום צנועות ומשום פרוצות שרינן אשת איש לעלמא. ופרקינן: כל המקדש, אדעתא דרבנן מקדש, ואפקעינהו

רבנן לקידושין מינה. אי"ל רבינא לרב אשי: התינח דקדיש בכספא, קדיש
בביאה מאי היא? שוויה רבנן לבעילתו בעילת זנות".

מסביר ר' אברהם:

"ושמא נראה לו ז"ל שתיקן הספר שראיה זו דחוויה ושלא אמרו הא תינח
דקדיש בכספא משום שקידושי כסף דרבנן, אלא, משום שקדושי כסף אפשר
לומר בהו כל דמקדש אדעתיה דרבנן מקדש וכאילו תנאי הוא בקידושין".

לדברי ר' אברהם המקור לדברי הרמב"ם בספר המצוות, שקידושי כסף מדרבנן, הוא
מהגמרא בכתובות כשיטת רבותיו של רש"י. בדבריו בי"ד החזקה חזר בו הרמב"ם,
כיון שכעת הבין אחרת את מסקנת הסוגיה, ואין הכרח לומר שקידושי כסף מדרבנן,
כיון שקידושין מופקעים למפרע מכח הכלל, שכל המקדש על דעת חכמים מקדש.

קושיה על דברי ר' אברהם

לפי ר' אברהם, המושג "דברי סופרים" לדעת הרמב"ם הוא דין דרבנן והמקור כמו
שציינו הוא מהגמרא בכתובות. אבל מהרמב"ם בתשובה (סי' שני"ה) משמע אחרת.
דברי הרמב"ם בתשובה זו לקוחים מדבריו בספר המצוות, שכל לימוד במידות
שהתורה נדרשת בהם שאינו מתבסס על מסורת, הוא מ"דברי סופרים". כך גם הלכה
למשה מסיני היא מ"דברי סופרים".

וזה לשון הרמב"ם:

"ובאותן הפרקים ביארתי, שאין כל דבר שלמדין אותו בהקש או בקל וחומר
או בגזרה שוה או במדה משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן הוא דין
תורה עד שיאמרו חכמים בפירוש שהוא מן התורה והבאתי על זה ראיות ושם
ביארתי שאפילו דבר שהוא הלכה למשה מסיני מדברי סופרים קרינן ליה
ואין שם מן התורה אלא דבר שהוא מפורש בתורה כגון שעטנו וכלאים ושבת
ועריות או דבר שאמרו חכמים שהוא מן התורה והן כמו שלשה ארבעה דברים
בלבד".

(סימן שני"ה)

מדברי הרמב"ם הללו משמע, שהמקור לדין קידושי כסף אינו מהגמרא בכתובות, אלא
מכח הלימוד של שלוש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם.

מתברר אם כן, שהרמב"ם דבק בשיטתו שנכתבה בספר המצוות, משום שמתוכן השאלה עולה שהוא מתייחס לקושי וענה עליו¹. ומוכח שטענת בנו, לפיה חזר בו אביו אינה מסתברת. יוצא מכאן, שהנחתו של ר' אברהם שדברי סופרים הם תמיד מדרבנן, אינה נכונה, היות שבתשובה הרמב"ם קורא להלכה למשה מסיני "דברי סופרים" למרות שהיא דאורייתא.

הסברנו בשיטת הרמב"ם

על מנת לבאר את שיטת הרמב"ם לעומקה, נצטרך לבחון היטב את מקורותיו ואת דבריו במקומות השונים.

ישנו מקור נוסף במסכת כלים בפירוש המשניות לרמב"ם, ושם מופיע הסברו הנוסף למושג "דברי סופרים".

וזה לשונו:

"וראיתי לזכור לך בכאן שורש גדול התועלת והוא אמרם בתוספתא מקוואות (פ"ה) "כזית מן המת וכעדשה מן השרץ ספק יש בהם כשיעור ספק אין בהם, ספקו טמא. שכל דבר שעיקרו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים ספקו טמא".
 ושמור זה השורש שבו תדע כאשר יפול לך ספק באיזה שיעור שיהיה אם תקח בו לקולא או לחומרא, ולא יטעך אומרו שיעורו מדברי סופרים אם השורש אשר בידנו, שכל השיעורים הלכה למשה מסיני. לפי שכל מה שלא התבאר בלשון התורה יקרא מדברי סופרים ואע"פ שהדברים הם הלכה למשה מסיני, לפי שמאמר מדברי סופרים יכלול שיחיה הדבר דעת סופרים כמו הפרושים וההלכות המקובלות ממש מסיני או תיקון סופרים כמו התקנות והגזרות ושמור כלל זה".

(פרוש המשנה לרמב"ם כלים פרק י"ז משנה יב)

מפירוש המשנה לרמב"ם עולה, שהכלל "דברי סופרים" נלמד מהתוספתא במקוואות, ממנה משמע ששיעורים הם מ"דברי סופרים". אלא שכלל הוא בידנו ששיעורים הם הלכה למשה מסיני. הרמב"ם מבאר שגם הלכה למשה מסיני תקרא "דברי סופרים", וממילא נלמד, שכל מה שלא נכתב במפורש בתורה נקרא "דברי סופרים".

מכאן שלמושג "דברי סופרים" ברמב"ם ישנם שלושה שימושים:

1. נראה שתשובתו של הרמב"ם מאוחרת יותר מדבריו בתחילת הלכות אישות, מפני שבתשובתו נשאל הרמב"ם על דבריו בהלכה זו: וכך פותח הרמב"ם את תשובתו לר' פנחס הדיין: "השאלה מפני מה אמרתי בהלי אישות פ"א ה"ב, אמרת שקדושי ביאה ושטר מדאורייתא וקדושי כסף דרבנן ואמרת והא כוליה ילפינן להו מן התורה בכסף מנא לן גמר קיחה קיחה וכו'. זה הוא ענין השאלה. והתשובה דרך קצרה כך היא...".

- א. פירושים מקובלים (למוד הלכה על ידי מסורת של פרוש - כולל י"ג מידות).
  - ב. הלכות המקובלות למשה מסיני (שאינן כתובות בתורה).
  - ג. תקנות חכמים.
- להלן נביא, הרחבה נוספת של דברי הרמב"ם אותם נמצא בהקדמתו למשנה.

הקדמת המשנה

חשיבות המסורת

בהקדמתו של הרמב"ם לפרוש המשניות מדגיש הרמב"ם את חשיבותה של המסורת. את חיבורו זה מתחיל הרמב"ם בפירוטה של המסורת הנאמנה שעברה מדור לדור, ממשה רבנו ועד לתקופתו של ר' יהודה הנשיא עורך המשנה. עד אז היתה כל המסורת בע"פ ובתקופת רבי היא נכתבה.

אמיתות המסורת

ההדגשה של הרמב"ם בפרוש המשניות היא שהמסורת לא השתנתה ולא נשכחה כמלא הנימה. וכך כותב הרמב"ם בהקדמה שם:

"וזה עיקר יש לך לעמוד על סודו והוא, שהפירושים המקובלים מפי משה כמו שאמרנו מדבריהם (רמז למה שאמר למעלה מאמר חז"ל "כל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני") ואין מחלוקת בהם בשום פנים".

הרמב"ם מוכיח את עקרון אמיתות המסורת ממצוות שלא היתה בהם מחלוקת, כגון הלימוד "עין תחת עין" שהינו ממון, "פרי עץ הדר" שהוא אתרוג, למרות שאפשר לפרש אחרת. מתוך שהדברים התפרשו ללא מחלוקת, מוכח שישנה מסורת שעוברת מדור לדור.

הרמב"ם, הפילוסוף השכלתן, מציב בראש הפרמידה של תורת ישראל את המסורת והקבלה שמועברים ממתן תורה ועד סוף כל הדורות.

בהמשך דבריו מחלק הרמב"ם את המצוות לחמש קטגוריות שונות:

- א. "פירושים מקובלים כמו שביארנו".
- ב. "הלכה למשה מסיני ואין בהן מחלוקת".
- ג. "דעות שהוציאו על דרכי הסברא, ונפלה בהם מחלוקת, ונפסק הדין בהן עפ"י הרוב".
- ד. "תקנות חכמים שהם סייג לתורה, שלא יעברו על דיני התורה".
- ה. תקנות חכמים שיש להן מטרה מצד עצמן.

הדגש שנשים בדברנו הוא על שני סוגי לימוד ביי"ג מידות. האחד, נקרא פרוש מקובל והוא לימוד ביי"ג מידות ע"פ המסורת (סעיף א'). והשני שימוש ביי"ג מידות הבאות מכוח הסברא (סעיף ג'). לפי דברינו יסביר הרמב"ם, שרק ביי"ג מידות של סברא יכולה להיות מחלוקת.

היווצרות המחלוקות

נאמן לכך שמסורת לא משתכחת, מתמודד הרמב"ם עם השאלה כיצד נוצרו המחלוקות. הסברו הוא, שלא היתה כל בעיה בשכחת המסורת כפי שנמסרה, זו עברה בשלמות דיקנית ללא שינויים. הבעיה היתה בדרכי החשיבה של תלמידי הלל ושמאי, שכלי העיון הנכונים והאמיתיים נסתרו מהם כיון שלא שימשו את רבותיהם כל צורכם.

"זה בכה וזה בכה מפאת חולשת שכלם רפתה שקידת התלמידים על החכמה ונחלשה סברתם כנגד סברת הלל ושמאי רבותיהם - נפלה מחלוקת ביניהם בעיון... ואין להאשימם בכל זאת שלא נכריח אנחנו לשני חכמים מתוכחים בעיון להתוכח בשכל יהושע ופנחס..."

בעקבות יסודות אלו של הרמב"ם על שלמות המסורת וקלקול הסברא באה חלוקת בין שני סוגי יי"ג מידות. האחד, עפ"י המסורת, ובו אין מחלוקות, אלא, רק העברה מדור לדור, ואלו הם הפרושים המקובלים שהועברו בקבלה מדור לדור ללא שינוי וללא טעות. והסוג השני, הוא יי"ג מידות שנלמדו בדרכי הסברא, ומאז תקופת תלמידי הלל ושמאי אבדו דרכי החשיבה הנכונה המביאות אל אמת אחת ונוצרו המחלוקות.

ביאור השורש השני בספר המצוות

כדי לבאר על סמך מה החליט הרמב"ם שאלו המצוות שמנה הם תרי"ג מצוות הכתובות בתורה, מביא הרמב"ם שורשים שהם העקרונות, שעל פיהם הוא קובע איזו מצוה ראויה להכלל בתרי"ג המצוות.

כותב הרמב"ם:

"השורש השני: שאין ראוי למנות כל מה שלומדים באחת מיי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן... ושהדין היוצא במידה מאותן המצוות, הנה פעמים תפול בו המחלוקת ושיש שם דינין הן פירושים מקובלים ממשא אין מחלוקת בהם, אבל הם (חכמים) מביאים ראיה עליהם באחת מיי"ג מידות".

הרמב"ם מסביר כאן את העקרון של י"ג מידות המבוססות על מסורת, ושל י"ג מידות הבאות מסברא, ומוסיף שרק מצוה שנלמדה ב"ג מידות של מסורת נכללת בתרי"ג מצוות. וכיצד נדע לאיזה סוג כל לימוד משתייך?

על שאלה זו עונה הרמב"ם:

"כי פעמים יהיה הפרוש ההוא מקובל ממשוה בסיני לפי הראוי בזה, שכל מה שלא תמצאהו כתוב בתורה ותמצאהו בתלמוד שלמדוהו באחת משלש עשרה מדות, אם בארו הם בעצמם ואמרו שזה גוף תורה או שזה דאורייתא, הנה ראוי למנותו אחר שהמקובלים ממנו ואמרו שהוא דאורייתא" משמע שלשון התלמוד הוא המכריע אם הוא דאורייתא, ומונין אותו במנין המצוות אם לא". וממשיך הרמב"ם: "ואם לא יבארו זה ולא דברו בו הנה הוא דרבנן שאין שם כתוב יורה עליו".

הרמב"ם מצא פתרון כיצד לזהות מצוה שהיא "גוף תורה". כיון שהכל מבוסס על מסורת וכיון שבעלי התלמוד הם בעלי המסורת, אפשר לתלמוד מתוכן דבריהם איזו מצוה היא "גוף תורה".

וכך כותב הרמב"ם בתשובתו:

"ובאותם הפרקים ביארתי שאין כל דבר שלמדין אותו בהקש או בקל וחומר או בגזרה שוה או במידה משלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת להם, הוא דין תורה עד שיאמרו חכמים בפרוש שהוא מן התורה... ושם ביארתי שאפילו דבר שהוא הלכה למשה מסיני מדברי סופרים קרינן ליה ואין שם מן התורה אלא, דבר שהוא מפורש בתורה".

בדברי הרמב"ם במצות קידושין (רי"ג) דין קידושי כסף וקידושי שטר אינם מכוונים "דאורייתא" בניגוד לקידושי ביאה שעליהם כותב הרמב"ם:

"אבל קידושין דאורייתא אומנם הם מבוארים בביאה... ובביאור אמרו (קידושין ט.) קידושי ביאה שהם דאורייתא".

כלומר, רק קידושי ביאה נאמרו במפורש בתורה. קידושי שטר נלמדו ב"ג מידות ומדברי הרמב"ם ב"ד החזקה מוכח ששטר מדאורייתא, למרות שבמבט ראשון היינו אומרים כי הוא מ"דברי סופרים". הסבר הדבר, שמתבאר מהגמרא (קידושין ט.) שפשוט ששטר דינו מתורה, וכל זאת בגלל שלא חלקו בדבר. וכיון שיש כאן אפשרות הגיונית לחלוק מוכח שהייתה מסורת בשטר.

"שמע מינה שלדברי הכל השטר גומר מכניס ועל זה סמכתי ופסקתי שהשטר מן התורה".

נסכם ונאמר שיש שני עקרונות בדבר :

- א. אם יאמרו בפרוש שהמצוה היא מדאוריתא.
- ב. בהסכמת חכמים בדין שיתכן שתהיה בו מחלוקת מצד ההגיון.

נסכם את העולה לשיטתו של הרמב"ם מכל המקורות והציונים עד כה :

- א. המסורת הינה אבן היסוד של תורת ישראל.
- ב. **אין שכחה** - ישנה מוחלטות של המסורת, ולכן אין מחלוקת בפירושים המקובלים.
- ג. י"ג מידות המבוססים על מסורת זהו "פירוש מקובל" ונקרא דבר תורה.
- ד. יש י"ג מידות המבוססים על היקש וסברא והם נקראים "דברי סופרים".
- ה. ב"ג מידות המבוססים על סברא נוצרו מחלוקות כיוון שלא שימשו כל צורכם וטעו.
- ו. אין לנו להקפיד על החושבים בטעות, כיוון שכל אחד חושב לפי כוחו.
- ז. כל החושבים נכון יגיעו לאותה אמת.
- ח. "דברי סופרים" זהו שם כולל להלכה למשה מסיני, לדינים מסברה ותקנות חכמים.
- ט. במנין תרי"ג המצוות נכלול רק דברי תורה שנאמרו במפורש, ולא "דברי סופרים".
- י. את הדין של קידושי כסף למד הרמב"ם כפי שכתב בשורש השני, ולא כדברי בנו, שטען שאביו חזר בו מדבריו בשורש השני וציין מקור אחר.
- יא. שטר אינו מ"דברי סופרים", כיוון שהתיחסות החכמים אל הדין היא ללא מחלוקת ומשמע שמסורת הייתה כאן.
- יב. חכמי התלמוד היו בעלי המסורת, וידעו מה נלמד מכוח מסורת ומה נלמד מכוח סברא.
- יג. ניתן לדייק מדבריהם האם זו מסורת או סברא. כשמצויין בתלמוד "דאורייתא" - זו מסורת, וכשלא נחלקו בדבר שניתן היה לחלוק בו עפ"י הסברא - ג"כ היתה כאן מסורת.

גבולות השכל

כדי להבין את שיטת הרמב"ם במלא היקפה, חובה עלינו לרדת לעומקה של שיטתו הפילוסופית שמקרינה גם על עולמו ההלכתי.

הרמב"ם קובע שישנן מגבלות על השכל, וזה לשונו:

"דע כי לשכל האנושי מושגים אשר בכוחו וטבעו להשיגן ודברים אשר אין בטבעו להשיגן כלל ולא בסיבה אלא שערי השגתן נעולים בפניו, ויש במציאות דברים שהם נישגים באופן מסוים ויעלמו יתר מצביהם ואין היותו משיג מחייב שישג כל דבר ברור ומוסכם לכל".

(מורה נבוכים" חלק א' פרק ל"א)

מדבריו עולה שלמרות מרכזיותו של השכל, ישנן מגבלות לשכל האנושי.

לא רק גבולות יש לשכל האנושי, אלא אף בתוך גבולותיו חלים שיבושים:

"ויש שם דברים שהאדם מרגיש תשוקתו גדולה להשגתן השלטת שכלו על דרישת אמיתתן והחקירה בהן מצויה בכל כת מבעלי העיון בבני האדם ובכל זמן ובאותם הדברים מתרבות ההשקפות ותארע המחלוקת בין החוקרים וימצאו השיבושים מחמת שאין השכל משיג אותם הדברים".

הרמב"ם מביא שלוש סיבות, שמנה אלכסנדר אלאפרודיסי לשיבושים הגורמים למחלוקת:

א. אהבת ההתנשאות והנצוח.

ב. עדינות הדבר המושג ועמקו.

ג. קשי השגתו וסכלות המשיג וקוצר הבנתו.

ומוסיף הרמב"ם טעם רביעי, והוא ההרגל. בסוף דבריו מדגיש שאלו דברי הפילוסופיים שהשיגוהו השגה נכונה ללא קשר לדת או השקפה.

דעתו זו של הרמב"ם תואמת לשיטתו הפילוסופית, כפי שעולה במקומות רבים, וכפי שהתווה את דרכי החשיבה בספרו "מילות ההגיון", לגבי הסדר הנכון של החשיבה הלוגית - בסופה של החשיבה מגיעים לאמת אחת. מעין זה אנו מוצאים בהוכחות מתמטיות, כשדרך הגיונית ומסודרת מביאה לתוצאה אחת. מכאן שכל גורמי השיבושים נוצרים בעקבות כשל באורח המחשבה.

שכל מול תורה

ממרום תפיסתו הפילוסופית מברר הרמב"ם את מקומה של התורה במערכת זו של השכל. כיצד, אם כן, יש לשלב מערכת נוספת בעולם המחשבה הטהור?
כותב הרמב"ם:

"וכאשר תתבונן באותו הספר המכשיר לכל מוכשר אל האמת ולפיכך נקרא תורה".

(י"מורה נבוכים" חלק ג' פרק י"ג)

התורה שבאה כשפע אלוקי מורה את האדם אל האמת שמפאת קוצר השגתו, אינו יכול להגיע אליה.

ועוד מסביר הרמב"ם, שאין חילוק מהותי בין חוכמה לתורה, אלא שהתורה עליונה יותר כיון שהחכמה שבתורה נמסרת ואינה מוכחת בדרכי העיון:

"לפיכך בספרי הנביאים ודברי חכמים עושים ידיעות התורה מין, והחוכמה בסתם מין אחר. אותה החכמה בסתם היא אשר הוכח בה מה שלמדנו מן התורה מאותם ההגיוניות על ידי קבלה".

(י"מורה נבוכים" חלק ג' פרק נ"ד)

העולה מדברינו שהרמב"ם סובר שהתורה נפרדת מהחוכמה ועליונה עליה, כיון שהיא מסורת שניתנה בנבואת משה שראה באספקלריה המאירה, ולכן, זו האמת האלוקית המוחלטת שניתנה לנו ללא צורך בדרכי החקירה ומורה לנו את האמת. התורה היא "קיצור דרך" לאמת. והחכמה היא המבררת את האמת התורית.

כל זה מסביר מדוע הרמב"ם מדגיש את מסירת התורה מדור לדור ואת אי השתנותה והשתכחותה של המסורת. כיון שאם תשכח המסורת תתבטל עליונותה של התורה. **עליונותה של התורה מביאה לכך שרק תרי"ג מצוות שהם מכוח מסורת ימנו בתרי"ג מצוות (וכמו שכתב בשורש ב').**

סיכום

הרמב"ם כתב שקידושי כסף הם מ"דברי סופרים" כיון שהוא הבין מהגמרא בכתובות ששאלה: "תינח קדיש בכספא, קדיש בביאה מה איכא למימר"? כלומר, קידושי כסף הם לא בודאות מדאורייתא בניגוד לקידושי ביאה המפורשים בתורה. לא ניתן לומר שלימוד "קיהה קיהה משדה עפרון" הוא מקבוצת י"ג מידות של מסורת. אלא יש לומר שלימוד זה הוא מקבוצת י"ג מידות של סברא. על כן כתב הרמב"ם שקידושי כסף הם מ"דברי סופרים".

לפי הרמב"ם "דברי סופרים" פעמים הם מדאורייתא ופעמים הם מדרבנן ע"פ החלוקה שהבאנו, וי"ג מידות של סברא נכללים בדאורייתא בדומה להלכה למשה מסיני. לכן קרא הרמב"ם לקידושי כסף "דברי סופרים" וכונתו היתה שדינם הוא מדאורייתא.

מדוע שינה הרמב"ם את כתב ידו, ע"פ עדות בנו, וכתב שקידושי כסף הם מדאורייתא? נראה, שכל החלוקה של הרמב"ם ב"דברי סופרים" היא חלוקה הגדרתית בקביעת סוגי המצוות ולא חלוקה הלכתית בין דאורייתא לרבנן. היות והלומדים הבינו דבריו בטעות, שקידושי כסף הם מדרבנן, שינה הרמב"ם את כתב ידו וכתב שקידושי כסף הם מדאורייתא, כיון שאין כל נ"מ למעשה בהגדרת קידושי כסף כ"דברי סופרים".

י"ג מידות הם דרכי החוכמה, ולכן הם האמת האלוקית, רק שאין ראוי לקרותם "דאורייתא" או "דבר תורה", כיון שנלמדו בכח השכל האנושי, ולכן, נקראו "דברי סופרים".